

A. Jacobs, *Louis Tijssen (1865-1929). Biografie van een Limburgs zielzorger* (Dissertatie Katholieke Universiteit Nijmegen 2001; Nijmegen: Valkhof pers, 2001, 371 blz., €27,04, ISBN 90 5625 109 0).

In deze dissertatie worden leven en werk van de geestelijke Louis Tijssen (1865-1929) beschreven. L. Tijssen werd in 1865 te Wesseem bij Roermond in een goed katholiek middenstandsgezin geboren: twee tantes zaten in het klooster en een oom was pastoor. Met veertien jaar kwam hij bij deze oom in huis om Grieks en Latijn te Ieren, als voorbereiding voor het gymnasium te Rolduc en de opleiding tot priester. Louis diende toen al geregeld als misdienaar bij de zusters van Onze Lieve Vrouw die, door de *Kulturkampf* uit Mùhlhausen verdreven, zich in 1877 te Wesseem hadden gevestigd. Na Rolduc volgde de opleiding op het groot-seminarie te Roermond, bekroond met de wijding tot priester.

Ietwat vreemd lijkt het dat deze geestelijke van nature niet direct in een parochie werd geplaatst maar na de wijding eerst 22 jaar op zijn oude school te Rolduc moest doorbrengen: eerst als leraar, later als 'prefect' (toezichthouder). Pas in 1911 kwam een benoeming tot pastoor in Susteren, in 1919 gevolgd door die tot deken in Sittard. De schrijver stelt in zijn inleiding dat hij met dit boek twee vragen wilde beantwoorden, namelijk of en in hoeverre Tijssen representatief was voor de Limburger zielzorger in de periode 1890-1930 en hoe zijn persoonlijke ontwikkeling op het gebied van geloofsbeleving en spiritualiteit is geweest. Het antwoord op vraag één luidt dat hij traditioneel dacht en werkte maar wel zeer intens en met grote toewijding zijn taak, de zielzorg, beoefende; zijn spiritualiteit concentreerde zich op de aanbidding in rozenkrans- en breviergebed en religieuze oefeningen van het H. Hart van Jezus, de H. Maagd Maria en Haar Vader, de Heilige Sint-Jozef. Bidden, bidden en nog eens bidden gold als zijn devies voor het dagelijks leven. Pastoor Tijssen wordt niet alleen als een zeldzaam gaaf, uiterst typerend voorbeeld van de rooms-katholieke geestelijkheid in zijn tijd geschetst, door de aard van zijn vroomheid en de vormen waar zij in gegoten werd, stond hij tevens midden in het rijke roomse leven, gelijk dat later in beeld en tekst werd gereconstrueerd en ook onder niet-katholieken bekendheid verkreeg. Niet altijd even serieus misschien maar wel zeer sprekend. Dit rijke leven treft men, thans in alle ernst, uitvoerig en minutieus gedocumenteerd in deze biografie aan, althans wat de zielzorgelijke activiteiten van een volijverig pastoor betreft. Pastoors als L. Tijssen behoren tot een inmiddels in ons land praktisch uitgestorven genre en alleen al door het vastleggen van dit leven in al zijn uitingen en verschijningsvormen en het daarmee voor het nageslacht te bewaren, heeft de biograaf een belangrijk en waardevol werk geleverd. Het laat zich goed lezen bovendien.

De schrijver heeft voor zijn boek belangrijke financiële steun van het bisdom genoten. Dan rijst de vraag of dit hem in de werkwijze heeft beïnvloed, of beperkt. Het bisdom verleent niet een opdracht om een van haar helden af te laten branden terwijl anderzijds niemand een opdracht met die bedoeling aanvaardt. De auteur blijkt zijn figuur duidelijk genegen, ook al hoedt hij zich voor expliciete loftuitingen. Soms levert hij lichte kritiek; zo had pastoor Tijssen als prefect in het begin moeite met de orde onder de leerlingen; dacht hij traditioneel en was wel zeer sociaal voelend maar zette zich, anders dan mgr. dr. H. A. Poels, niet in voor structurele maatregelen om de armoede te bestrijden.

In de bestreken periode was de verzuiling niet slechts op het hoogtepunt, ook de tijd van haar ontstaan valt erin. Jacobs schrijft dat tot 1850 het gros van de katholieken alleen met Pasen ter communie ging (114). In de tweede helft van de negentiende eeuw werd echter een groot 'offensief' ingezet om de gelovigen wekelijks, ja zelfs dagelijks te laten communiceren. Het zou van belang zijn om te weten waar de auteur de oorzaken van deze omslag zoekt en hoe hij niet alleen het offensief maar ook het fabelachtige succes ervan, in Nederland althans, verklaart.

Misschien viel dat buiten de opdracht. Nu komt alles als het ware uit de lucht vallen. Het sluit in elk geval fraai aan op het verschijnen door de protestantse historicus H. Algra 'het wonder van de 19de eeuw' genoemd. In Sittard werd in 1867 een broederschap voor de devotie van O. L. Vrouw van het H. Hart opgericht, gelieerd aan het N.-Franse Issoudun, het centrum van de devotie; met in 1873 al 3.800.000 leden en in 1879 nota bene 8.100.000. De kerken kregen en legden een enorm beslag op het publieke leven. Ziekenhuizen van eigen signatuur bestonden reeds in de negentiende eeuw. De openbare scholen in Limburg werden, hoe katholiek reeds, sinds 1900 vervangen door bijzondere, katholieke; rond 1915 waren alle beroepsgroepen in Sittard, de politie zowel als de mijnwerkers, de boeren en het post- en spoorwegpersoneel, ondergebracht in een katholieke vakbond of standsorganisatie; na 1920 wordt de RKSP met dringende oproepen in de kerk gesteund en komt er een eigen rooms-katholieke Voetbalbond. Enzovoorts. Als maatschappelijke activiteiten van pastoor Tijssen noemt de auteur de oprichting van een boerenleenbank, een woningbouwvereniging, een patronaat en een geitenfokvereniging. De laatste niet genoemd om het, voor degenen die erna leefden, soms ietwat bespottelijke karakter van de verzuilde maatschappij te illustreren maar als een feitelijke zaak.

Uit de serie aan de verzuiling gewijde dissertaties die zo'n tiental jaren geleden aan de UvA verschenen, bleek het verschijnsel nogal moeilijk te vatten en weer te geven. Niet elke plaats en streek leent zich er even gemakkelijk toe, vooral niet die met een sterk Nederlands-hervormd karakter. In deze dissertatie toont de verzuiling zich breeduit, in volle omvang. Alleen daaraan al ontleent dit werk, als gezegd, zijn waarde. De auteur heeft echter de wereld eromheen niet beschreven, niet naar oorzaken en verklaringen gezocht. Hij heeft de door hem beschreven wereld evenmin geëvalueerd; geen vragen over de vaak beklemmende sfeer van het godsdienstige leven van destijds of de verzuilde maatschappij gesteld, over het stempel van angst dat deze droeg: angst voor de dood, voor de socialisten, geloofsafval, de seksuaüiteit. Angst voor de socialisten en geloofsafval worden nog gesignaleerd, die voor de dood en de seksualiteit — deze belangrijker dan gene — worden ook dat niet. In een terugblik komen evenmin de vragen aan de orde over hoe een vroomheid en organisatie wezen bijna een eeuw lang zo een ongelofelijk sterk beslag op de gemoederen kon leggen en vervolgens in zo uiterst korte tijd geheel in elkaar storten. De wereld van pastoor Tijssen komt in dit boek niet alleen uit de lucht vallen, zij blijft ook beperkt tot Limburg en lijkt in *secuta seculorum* te blijven bestaan.

Deze opmerkingen willen niet tekortdoen aan de ontegenzeggelijke ijver en zorg waarmee het leven van pastoor en deken Tijssen wordt beschreven en gedocumenteerd. Toen Louis acht jaar oud was, zou een zuster van de ursulinen voorspeld hebben dat hij nog eens priester zou worden, zelfs deken te Sittard. Jacobs noemt het bericht, verwijst het met voorbehoud naar het rijk der fabelen en verantwoordt beide, de voorspelling en de onwaarschijnlijkheid ervan, met een vloed van schriftelijke getuigenissen. De pastoor was zeer vriendelijk en zeer bemind; als hij de markt te Sittard overstak nam hij wel twintig keer zijn hoed af. Ook hiervan liggen in de bisschoppelijke archieven de nodige getuigenissen opgeslagen en de auteur heeft ze keurig opgesomd. Herodotus schrijft ergens dat wat hij tot dusver geschreven heeft, op eigen waarneming, inzicht en op kritisch ondervragen berustte; hierna komen Egyptische verhalen die hij weergeeft zoals ze hem ter ore kwamen (2.99.1). Gelijk Herodotus bij de Egyptische verhalen, liep A. Jacobs bij zijn beschrijving wel erg volgzzaam aan de leiband van de gegevens.

Voor de buitenstaander rest de vraag waaraan deze vrome en oprechte maar traditionele geestelijke al deze aandacht verdiende. Met iets minder aandacht voor niet zo erg belangrijke zaken enerzijds en anderzijds iets meer voor de oorzaken van het ontstaan van de beschreven wereld en voor de vragen eromheen, had de dissertatie aan diepgang en betekenis gewonnen.

L. Dolk, ed., *Atjeh. De verbeelding van een koloniale oorlog* (Amsterdam: Bert Bakker, 2001, 224 blz., ISBN 90 351 2296 8).

Onderwerp van deze bundel is de beeldvorming over de Atjeh-oorlog: hoe kreeg die strijd gestalte in kranten, in de literatuur, in liederen, in film en monumenten. Martin Bossenbroek geeft in 'Geweld als therapie. De roes van de Atjeh-oorlog' (13-22) een helder overzicht van de strijd om Atjeh. Hij onderscheidt daarin: a de fase van militaire machteloosheid en nationale frustratie (1873-1893) waarin na twee mislukte expedities werd overgegaan tot de strategie van 'de geconcentreerde linie', die ook al geen succes opleverde; b de fase van het militaire machtsvertoon en de nationale overwinningsoes (1894-1904) waarin Van Heutsz, geadviseerd door de briljante geleerde Christiaan Snouck Hurgronje, de 'rebellens' keihard aanpakte en een weloverwogen welvaartsbeleid voerde voor de non-combattanten. Gericht geweld van een harde heemeester, ten behoeve van het herstel van orde, rust en welvaart. De militaire successen ontketenden een nationale overwinningseuforie bij de meerderheid van de Nederlandse bevolking. In 1903 verklaarde Van Heutsz de oorlog voor gewonnen; c de fase van militair machtsmisbruik en nationale ontzuivering (1904-1909). Na 1903 bleken er nog steeds expedities nodig te zijn en daarbij was van beheerst toegepast geweld geen sprake meer. Berucht werden de strafexpedities onder leiding van kapitein Van Dalen, waarbij gehele kampongs werden uitgemoord. Toen de bewijzen van talloze ontsporingen van geweld zich opstapelden, sloeg in het moederland de stemming om.

Gerard Termorshuizen behandelt 'De Atjeh-oorlog in de Indische pers' (23-43). De Indische pers was liberaal, met uitzondering van de *Java-Bode*, waarvan de conservatief Conrad Busken Huet hoofdredacteur was. Redacteuren van andere kranten stonden zeer kritisch tegenover de Atjeh-expeditie en tegenover de gouverneur-generaal, Loudon. Busken Huet was voorstander van de expeditie en hij stelde zich vierkant achter Loudon op. Er ontstond een perspolemie, waarbij ons de felle, geagiteerde toon opvalt. Termorshuizen verklaart die 'tropenstijl' uit het totaal ontbreken van politieke invloed van de Indische Nederlanders; de pers was hun enige uitlaatklep. Tevens verschaften de 'scherpe vinnige stukjes' het nodige amusement, zoals 'men aan tafel van tijd tot tijd de hand met verlangen uitsteekt naar een lepeltje trassi' (43).

De neerlandicus Bert Paasman krijgt mijns inziens teveel ruimte voor zijn behandeling van allerlei Atjeh-liederen. Veel van zijn uitleg van liederen in 'Wij gaan naar Atchin toe' (46-64) is overbodig, omdat in zijn tweede artikel, 'Kleine bloemlezing van Atjeh-liederen' (155-204) de liedjes integraal zijn afgedrukt. Waarom hij daarentegen slechts van een deel van de Maleise liederen een Nederlandse vertaling geeft, wordt de lezer niet duidelijk.

Karel Steenbrink schreef een bijzonder interessant artikel: 'Christiaan Snouck Hurgronje en Atjeh' (77-98) waarin hij de tegenstrijdigheden in Snoucks persoon belicht, die geleid hebben zowel tot verguizing als tot verering van de grote geleerde.

In 'Atjeh, de parel en de vrijheid' (99-116) behandelt Henk Maier de Indonesische beeldvorming over Atjeh. Hij concentreert zich daarbij op de in 1983 verschenen Indonesische vertaling van het boek *Atjeh* van H. C. Zentgraaff. De vertaler rept met geen woord over de beroemde kritiek van Du Perron op Zentgraaff. Maier concludeert dat de zo vaak beschreven polemie misschien toch niet zo belangrijk was als we zijn gaan denken (103).

Madeion Székely-Lulofs schreef twee romans over de Atjeh-oorlog: *De Hongertocht* (1936) en *Tjoet Nja Din. De geschiedenis van een Atjehse vorstin* (1948). Over de receptie van die romans schreef Karin Peterson: 'Feit en fictie' (117-128). De literaire kritiek liet in 1936 van de eerste roman weinig heel. De meeste critici vonden dat de schrijfster zich te weinig aan de feiten had gehouden, zoals die vermeld stonden in verslagen en in het opstel van de commandant Nutters. Anderen, onder wie Menno ter Braak, verweten haar 'Multatuliaanse allures' te hebben.